

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Klasa i płeć kulturowa - recenzja

Author: Andrzej Niesporek

Citation style: Niesporek Andrzej. (2014). Klasa i płeć kulturowa - recenzja. "Studia Socjologiczne" (Nr 1 (2014), s. 217-221).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Andrzej Niesporek
Uniwersytet Śląski

KLASA I PŁEĆ KULTUROWA

Restructuring Class and Gender. Six Case Studies. Red. Kazimiera Wódcz i Monika Gnieciak. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2012, 279 s.

Prezentowana książka jest efektem kilkuletnich porównawczych badań, realizowanych w ramach międzynarodowego projektu „Space, place and the historical and contemporary articulations of regional and European identities through work and community in areas undergoing economic restructuring and regeneration” (SPHERE). Program badawczy w projekcie SPHERE skupiał się na zagadnieniach zmian tożsamości społecznej i kulturowej w społeczeństwach, przechodzących przez wielowymiarowy proces transformacji. Punktem wyjścia jest tutaj założenie, iż transformacja życia ekonomicznego – w wielu tradycyjnie przemysłowych obszarach Unii Europejskiej i poza nią – prowadzi do istotnych przemian kulturowych oraz zmian tożsamości. W wielu częściach Europy, wraz z restrukturyzacją ekonomiczną i deindustrializacją, następuje proces osłabiania kultur przemysłowych, zakorzenionych od dawna w lokalnych społecznościach. Ustabilizowane pojęcie „tradycyjnych” tożsamości i ich trwałość bywają coraz częściej kontestowane. Ciągłe aktualnym i nierozwiązanym problemem pozostaje kwestia, w jakim stopniu zmieniły swoje znaczenie pojęcia klasy, kultury i społeczności lokalnej i jak są obecnie rozumiane. Powyższe kategorie pojęciowe wskazują na czynniki wyjaśniające w analizie kształtowania się tożsamości kulturowej, przynależności społecznej i przywiązania do znaczących miejsc ojczyzny prywatnej.

Uwzględniając historyczne znaczenie zbiorowych tożsamości klasowych i regionalnych badania, realizowane w ramach projektu SPHERE eksplorowały obszar społecznych odniesień do nowo kształtujących się tożsamości, związanych z konsumpcją, płcią, wiekiem, przynależnością etniczną, narodową i europejską, wynikających z dokonujących się reorientacji życia społecznego i ekonomicznego. Badania koncentrowały swoją uwagę na przejściu ze starego, „męskiego”, do nowego, w znacznym stopniu sfeminizowanego, przemysłu; ze starszych i bardziej stabilnych form pracy do nowszych i bardziej elastycznych. Projekt skupiał się zatem na regionach, w których lokowane są nowe przemysły i usługi, które mają zastąpić, dominujący tam do tej pory, stary przemysł. Celem było sprawdzenie, czy i jak dalece, w tak scharakteryzowanych regionach, w istotny sposób wyłaniają się nowe tożsamości: zawodowe, społeczne, narodowe lub europejskie.

Książka *Restructuring Class and Gender* prezentuje wyniki badań porównawczych, realizowanych w ramach projektu w sześciu bardzo różniących się od siebie państwach Unii Europejskiej i jednym państwie kandydackim – które mają za sobą doświadczenia znaczącej deindustrializacji i restrukturyzacji ekonomicznej. Państwa te zostały wybrane tak, by uwzględnić szeroki zakres różnych kontekstów narodowych, w jakich dokonują się procesy restrukturyzacji i regeneracji. Wybrano dwa państwa o bogatych tradycjach korporacjonizmu: Francję i Niemcy, w których sytuacja została ukształtowana przez rządową interwencję; liberalną Wielką Brytanię; Hiszpanię – kraj południa – z gospodarką opartą na rodzinnych przedsiębiorstwach; Polskę okresu transformacji oraz Turcję aspirującą do Unii Europejskiej. Badania przeprowadzono w regionach, które podlegały lub podlegają procesom szczególnie intensywnych zmian ekonomicznych, społecznych i kulturowych. Uwzględnione w projekcie państwa oraz regiony w założeniu autorów projektu mają pozwolić ocenić wpływ różnych narodowych polityk restrukturyzacji i rewitalizacji na zmiany dotyczące kultury i tożsamości.

Książka zawiera prezentację sześciu tekstów przygotowanych przez narodowe zespoły badawcze. Teksty te poprzedza obszernie wprowadzenie, zaznajamiające czytelnika z teoretycznymi założeniami projektu badawczego oraz przyjętymi w badaniach założeniami metodologicznymi. Badanie nawiązuje do tradycji studiów kulturowych, szczególnie do dorobku teoretyczno-badawczego Raymonda Williama i szkoły z Birmingham, z drugiej strony do analiz struktury społecznej proponowanych przez Pierre'a Bourdieu. Przyjęta w badaniach metodologia miała jakościowy charakter. Zasadniczą część badania stanowiły wywiady z głównymi informatorami i aktorami posiadającymi wiedzę dotyczącą współczesnej historii regionów, a także badania dyskursywnych historii życia uzyskanych w trakcie wywiadów z osobami doświadczającymi transformacji i restrukturyzacji. Warto zwrócić uwagę na oryginalność podejścia badawczego, w którym w trakcie wywiadów wykorzystano technikę sesji fotograficznych jako środka prowokującego do refleksji dotyczących spraw związanych z miejscem i tożsamością badanych. Całość badań uzupełniono profesjonalną sesją fotograficzną, której celem było zarejestrowanie zmian w krajobrazie oraz przestrzeni publicznej, w miejscach, w których prowadzono badania. Jej efektem było przygotowanie wystawy fotograficznej¹. Część zdjęć zamieszczono także w recenzowanej książce.

Książka swą treścią obejmuje jedynie część, bardzo obszernego projektu badawczego. Jej zawartość koncentruje się na mechanizmach kształtowania nowych tożsamości oraz próbach zachowywania tożsamości tradycyjnych, ze szczególną koncentracją na zmianach w obszarze tożsamości klasowej i płciowej (genderowej). Poszczególne teksty w bardzo szczegółowy sposób portretują te procesy w krajach i regionach, w których przeprowadzono badania. Zwieńczenie książki stanowi po-

¹ Wystawa była prezentowana w Bibliotece Śląskiej (grudzień 2011), Bibliotece Politechniki Śląskiej (maj-czerwiec 2012), Bibliotece Miejskiej w Rudzie Śląskiej (lipiec 2012), Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej (październik 2012) oraz Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach (listopad 2012).

równawcza analiza procesów zmian klasowej i genderowej tożsamości w badanych regionach. Autorzy analizując podobieństwa i różnice procesów transformacji oraz restrukturyzacji próbują pokazać i wyjaśnić, będące ich efektem, mechanizmy zmian tożsamości. Poszukują ich wspólnych i odmiennych cech. Książka wpisuje się w nurt refleksji nad społecznymi skutkami gwałtownych zmian ekonomicznych. Wychodzi jednak poza, dominujący, makrostrukturalny punkt widzenia. Zmiana w proponowanym tutaj ujęciu, nie daje się, bowiem, sprowadzić do wymiaru wyłącznie ekonomicznego, prowokuje bowiem ważne pytania dotyczące przekształceń kulturowych i systemów wartości. Wymaga nowego podejścia do procesów kształtowania się tożsamości, w tym płciowej oraz klasowej. Zaletą książki jest nie tylko fakt podniesienia tego problemu, lecz także próba jego opisanie i wyjaśnienia, oparta na bardzo rzetelnych, pogłębionych badaniach.

Szczególna wartość książki zasadza się nie tylko na porównawczej analizie wyników badań realizowanych w bardzo odmiennych historycznie i kulturowo regionach, lecz także na oryginalnym podjęciu dyskusji nad teoretycznymi przesłankami oraz metodologią badań w zakresie problematyki *class and gender*. Po pierwsze nad sposobem definiowania klasy; po drugie sposobem odnoszenia klas społecznych i kulturowo definiowanej płci. Przede wszystkim w kontekście możliwości operacjonalizacji tych podstawowych dla badania pojęć. U podstaw realizowanych badań leży – nawiązujące do Bourdieu – przekonanie, iż wyznaczone teoretycznie granice między klasami, konstruowane być mogą w oparciu o wielość kryteriów. Kryteria są żywiołowo uruchamiane, nie zaś jedynie reprodukowane, jako schematy myślenia i działania praktycznego, które będąc warunkowane przez pozycje społeczne same je warunkują. Umożliwiają wytwarzanie wspólnego i sensownego świata powszechnego zdrowego rozsądku. Taka jest istotna funkcja habitusu. W szczególnych okolicznościach pojawia się dążenie do określenia trwałych i uznawanych granic, a nawet ich instytucjonalizacja – tworzenie grup zdolnych reprezentować te różnice. W badaniu i opartej na niej książce próbuje się uchwycić ten fenomen w procesie zmiany. Odróżnia się konstruowanie przez aktorów społecznych rzeczywistości społecznej w kategoriach klasy społecznej, od ujmowania jej przez nich, za pośrednictwem innych kategorii pojęciowych (np. my–oni; biedni–bogaci itp.). Celem jest tutaj zidentyfikowanie i analiza, wspólnie uznawanych i podlegających zmianie, głównych pojęć, poprzez które ustanawiane jest rozumienie kulturowych (podstawowych i genderowych) tożsamości. Przez analizy porównawcze wyjaśniane są podobieństwa i różnice wynikające z różnych narodowych kontekstów.

Dużą uwagę poświęca się w książce problematyce wzajemnych związków klasy i płci kulturowej. W kwestii tych związków wyróżnia się najczęściej dwa stanowiska (np. Acker 2000). Z jednej strony, dominującą w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku feministyczną krytykę ekonomicznej koncepcji klasy społecznej, która nie uwzględnia pozarynkowej pracy kobiet. Ten nurt feministycznej krytyki nie podważa jednak podstawowego znaczenia klasy definiowanej ekonomicznie. Nie podważa dominującej konceptualizacji klasy, dodaje jedynie relacje łączące klasę i płeć. Sytuuje kobiety w istniejącej już strukturze hierarchii i wyzysku. Zaletą tego podejścia jest przy tym pokazanie systemowego charakteru ucisku ko-

biet i powiązanie patriarchalnych relacji w rodzinie z systemem kapitalistycznego wyzysku. Z drugiej strony od lat osiemdziesiątych pojawia się inne podejście do wzajemnych relacji pomiędzy klasą i płcią, polegające na odejściu od traktowania ich jako oddzielnych obszarów życia społecznego. Zaczęto uwzględniać wzajemny związek klasy i płci kulturowej, wytwarzany w toku codziennego doświadczenia życia. Nastąpiło przejście od koncepcji „świadomości klasowej” (świadomości miejsca w strukturze klasowej i strukturze interesów) do koncepcji tożsamości. Podejście to łączy perspektywę ekonomii politycznej z perspektywą studiów kulturowych. Klasa i płeć kulturowa są ujmowane we wzajemnym związku. Stosunki klasowe i relacje płci są ustawicznie kształtowane i przeobrażane. Są ustawicznie negocjowane przez kobiety i mężczyzn w trakcie całego życia nie tylko w miejscu pracy, lecz także jednocześnie w rodzinie, gospodarstwie domowym i innych sferach aktywności społecznej. Są dyskursywnie konstytuowaną relacją społeczną łączącą ekonomię i kulturę. Przejawiającą się nie tylko w aktywności zawodowej, lecz także w codziennej rutynie, pragnieniach, aspiracjach, a także zasadach funkcjonowania instytucji społecznych (np. McDowell 2003). Zróżnicowanie klasowe i płciowe traktowane jest jako zbiór wzajemnie powiązanych, nieustannie reprodukowanych i zmiennych praktyk, nie zaś w kategoriach zrefikowanych struktur.

Odwołanie się do takiego podejścia pozwoliło autorom książki na wielostronną analizę procesu zmiany wzajemnego związku klasy i płci w różnych wymiarach życia społecznego, w których przejawiał się proces osłabiania lub upadku historycznej dominacji męskiej pracy. Wszystko w kontekście procesów restrukturyzacji ekonomicznej i deindustrializacji oraz osłabiania kultur przemysłowych, związanych z dominacją tradycyjnych męskich zawodów. Badano między innymi to jak gospodarstwa domowe lub rodziny odnalazły się w nowych lub istniejących zawodach i pytano jak doświadczenie w tym zakresie różni się ze względu na płeć kulturową. Jakie są postawy wobec tych zmian? Czy w wypadku nowych rodzajów wykonywanej pracy mamy do czynienia z nowym typem przywiązania do pracy? Czy zanika tożsamość zawodowa określana poprzez umiejętności i zawód? Czy nowe zawody w tym samym stopniu podlegają feminizacji lub maskulinizacji jak dawne zawody? Czy zawodowa i sektorowa segregacja podlega wzmocnieniu lub jest odrzucana? Jakie są międzypokoleniowe skutki tego procesu? Czy dostrzegane są potencjalne napięcia i czy są przewyciężane w gospodarstwie domowym i rodzinie?

Zasadniczym przedmiotem analizy jest tutaj doniosłość i głębokość zmian tożsamości klasowych i płciowych (genderowych). Zastosowane w badaniu podejście etnograficzne koncentruje swoją uwagę na kulturowym wymiarze zmian. Autorzy projektu badawczego i zawartych w książce tekstów świadomie nawiązują nie tylko do Bourdieu, ale także do brytyjskich studiów kulturowych. W tym wymiarze książka stanowi porównawcze studium kultur przejściowych (*cultures in transition*), które pojawiają się na skutek ewoluowania tożsamości oraz „struktur odczuć” (*structures of feeling*). Ta ostatnia kategoria teoretyczna Raymonda Williama odgrywa w modelu teoretycznym autorów książki szczególnie istotną rolę. Rozumiana jest za jej twórcą jako rodzaj odczuwania i myślenia, który jest w rzeczywistości zarazem społeczny i materialny ale nie jest w pełni możliwy do wyartykułowania i zdefi-

niowania; są w nim zawarte raczej kulturowe hipotezy niż jawne fakty. Nie jest zinstytucjonalizowany ani sformalizowany, jest raczej społecznym doświadczeniem w trakcie trwania, które zazwyczaj nie jest rozpoznawane jako społeczne (Williams 1989). Z tego punktu widzenia istotnym celem analizy jest próba sprawdzenia, czy i jakimi sposobami wyróżnione tożsamości oraz wartości i związane z nimi „struktury odczuć” (*structures of feeling*), przetrwały postępujące zmiany. Czy powstały nowe tożsamości klasowe, zawodowe i płciowe? Jakim zmianom podlegały wzajemne związki tych tożsamości?

Podjęcie próby empirycznego uchwycenia tych zmian na wielu poziomach ich przejawiania się jest istotną wartością książki. Z jednej strony, podejście takie wymagało od autorów uchwycenia, w jakim stopniu te typy tożsamości były obecne w przeszłości: w świadomości indywidualnej, działaniach zbiorowych (związkowych, politycznych), a także w sztuce, literaturze, mediach. Z drugiej, pogłębienia rozumienia pojęć i definicji odnoszących się do kulturowych tożsamości w sytuacji szybkich i rozległych zmian społeczno-ekonomicznych. Identyfikację rodzajów pracy i życia ekonomicznego, które zastąpiły wcześniejsze formy produkcji i zbadanie wpływu tych transformacji na tradycje i formy kulturowej tożsamości. Po trzecie, wymagało także identyfikacji i badawczego uchwycenia codziennych przejawów badanych tożsamości. Istotne jest nie tylko uchwycenie używanych przez respondentów kategorii pojęciowych, które można traktować jako wyznaczniki tożsamości klasowej i płciowej, lecz także innych form ich przejawiania się, w codziennych zachowaniach, nie zawsze możliwych do jasnego wyartykułowania i zdefiniowania. Owego społecznego doświadczenia, które nie zawsze jest rozpoznawane jako społeczne. Stąd tak ważne okazuje się obecne w pracy łączenie podejścia etnograficznego, socjologii wizualnej z analizami makrostrukturalnymi.

Prezentowana książka jest interesującym i rzadkim na polskim rynku wydawniczym przykładem pracy łączącej w sobie podejmowanie ważnych współcześnie sporów teoretycznych, dotyczących rozumienia pojęć klasy i płci kulturowej, oraz porównawczych badań zmian ich wzajemnych związków w tak historycznie i kulturowo znacznie różniących się regionach.

Literatura

- Acker, Joan. 2000. *Rewriting Class, Race and Gender: Problems of Feminist Rethinking*. W: M. Ferree, J. Lorber i B. Hess (red.). *Revisioning Gender*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- McDowell, Linda. 2003. *Redundant Masculinities? Employment Change and White Working Class Youth*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Raymond, Williams. 1989. *Marksizm i literatura*. Warszawa: PWN.